

**Євстігнєєва Наталія
Полтава**

**КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКИ
ЯК ЗАСОБУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ
УЧНІВ**

Ключові слова: когнітивний компонент, використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів, музично-комунікативне поле «учні–музика–навчання».

Європейський вектор української педагогічної науки і практики, ствердження особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання молоді зумовлені необхідністю підвищення якості освіти. Потужний інформаційний простір, високі освітянські вимоги до учнів, збільшення когнітивних, емоційних і комунікативних навантажень, ігнорування психогігієнічних норм організації навчання призводять до розвитку в учнів неприпустимих функціональних станів, що суттєво знижує навчальну успішність, негативно впливає на здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Реалізація оздоровчої функції школи як генерального напрямку державної політики в галузі освіти (Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Закони України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту») можлива за умов професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до активізації внутрішніх адаптаційних резервів дитини – процесів саморегуляції.

На важливості формування в учителя вмінь підтримувати позитивний внутрішній стан, створювати комфортну психологічну атмосферу

педагогічної взаємодії під час навчання наголошували видатні педагоги минулого В. Верховинець, Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький і сьогодення Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Кан-Калік, О. Савченко, В. Сластьонін, О. Чебикін, О. Щербаков та ін.

Одним із потужних засобів оптимізації розумової праці є музичне мистецтво. Завдяки популяризації музики в сучасному соціокультурному просторі діти постійно знаходяться у своєрідному звуковому полі, тому вчителеві необхідно вміти гармонізувати мистецьке середовище (Л. Бочкар'юв, Б. Брилін, В. Дряпіка, Ю. Капустін, М. Лещенко, Г. Тарасенко). Релаксаційні та мобілізаційні можливості музики використовуються з метою мінімізації негативних наслідків організації навчально-виховного процесу та поліпшення успішності учнів (Л. Костюхіна, Т. Метельницька, Л. Трегубова). На сучасному етапі вплив музики на психофізіологічний стан дитини враховується у процесі її естетичного виховання та розвитку (Л. Масол, Н. Миропольська, Е. Печерська, О. Федій, Л. Хлебнікова, Ю. Юцевич та ін.).

Узагальнення результатів вивчення наукових джерел і практичного педагогічного досвіду професійної підготовки майбутнього вчителя дало змогу виявити суперечності між зростаючими вимогами до рівня сформованості професійно значущих умінь майбутнього вчителя початкових класів щодо збереження фізичного, психічного, соціального здоров'я вихованців і традиційним змістом професійної педагогічної освіти; науковими здобутками інженерної психології, ергономіки, психології праці, музикотерапії з проблем оптимізації функціонального стану людини та їх впровадженням у навчально-виховний процес вищої і середньої школи за умов відповідної адаптації; існуванням об'єктивного регулятивного потенціалу музичного мистецтва та готовністю майбутнього вчителя до організації музичних комунікацій молодших школярів.

Актуальність даної проблеми, її недостатнє теоретико-методологічне та методичне висвітлення в педагогічній науковій літературі, виявлені суперечності зумовили проведення дисертаційного дослідження на тему «Підготовка майбутнього вчителя до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів» [2].

Мета даної статті – розглянути когнітивний компонент підготовки майбутнього вчителя початкових класів до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану молодших школярів.

Когнітивний компонент (змістовий аспект підготовки) полягає у формуванні сукупності знань майбутніх учителів щодо здійснення діяльності з використання музики як засобу саморегуляції учнів. Використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів – це діяльність учителя з активізації саморегулятивних процесів молодших школярів з метою оптимізації їх функціонального стану через створення музично-комунікативного поля навчально-виховного процесу, що передбачає організацію музичних комунікацій упродовж навчального дня. На основі аналізу сутності окресленої діяльності визначимо знання, необхідні для її здійснення [3].

Діяльність за О. Леонтьєвим включає мету, суб'єкт, предмет, засоби, процедуру, зовнішні умови, продукт [4]. Мета є основоположною ланкою й визначальним моментом, який спрямовує дії вчителя на оптимізацію функціонального стану учнів. Мета визначається значенням майбутнього результату у вигляді його свідомого передбачення. На думку Л. Аболіна, саме мета визначає людську активність [1]. Отже, мета містить особистісний смисл і пов'язана з мотивом. Тому для активізації процесів саморегуляції учнів учителям необхідно емоційне прийняття й усвідомлення важливості оптимізації функціонального стану учнів, а також упевненість у музиці як ефективному засобі. Оскільки вчитель планує та здійснює дану діяльність безпосередньо, він виступає суб'єктом даної діяльності. Отже, мета діяльності вчителя з використання музики як засобу саморегуляції учнів –

оптимізація функціонального стану учнів адекватна меті саморегуляції функціонального стану. Предметом діяльності виступає функціональний стан учнів. Результатом є програма дій, яка в загальному вигляді включає відповідь на питання: що і як треба робити, тобто є оптимальним способом досягнення мети в конкретних умовах. На даному етапі відбувається вибір методів, засобів і прийомів діяльності: вчитель обирає форму музичної комунікації та відповідний музичний репертуар.

Добір музичного репертуару здійснюється згідно з критеріями, які ми виокремили на основі аналізу поліфункціональності музичного мистецтва – прикладний, гедоністичний, сугестивний, естетичний. Прикладний критерій полягає в доборі музичних фрагментів, які актуалізують комітатне сприйняття, можуть виступати фоном навчальної діяльності [6]. Гедоністичний критерій полягає в тому, що добір музики для активізації саморегулятивних процесів учнів необхідно здійснювати з урахуванням естетичних смаків школярів. При цьому музичні твори можуть належати до різноманітних жанрів, епох і стилів (наприклад, можуть бути використані класичні, народні, естрадні мелодії тощо). Сугестивний критерій заснований на врахуванні сугестивних можливостей музичного мистецтва, ізо- та левел-принципів музикотерапії. Естетичний критерій передбачає включення до музичного репертуару високохудожніх творів.

Далі вчитель повинен дотримуватися певної процедури, яка включає заздалегідь складену програму дій або сценарій поведінки, що передбачає структурування послідовності дій у певній ситуації з урахуванням особливостей перебігу саморегулятивних процесів дитини, тому має здійснюватися вчителем за принципами оптимальності (спрямованість дій на підтримування оптимального у кожний з періодів розумової працездатності функціонального стану учнів); інформаційності (аналіз інформації про наявний функціональний стан учнів, урахування отриманої інформації при складанні плану подальших дій); послідовності й системності (здійснення діяльності з оптимізації функціонального стану учнів згідно з послідовними

етапами, застосування комплексних методів моделювання функціонального стану).

У контексті даної діяльності музичне мистецтво виконує роль своєрідного музично-комунікативного поля, фону навчально-виховного процесу в початковій школі [5]. Музично-комунікативне поле «учні – музика – навчання» передбачає певне структурування послідовності дій вчителем. Виходячи з цілей саморегуляції функціонального стану учнів у конкретний момент часу, вчитель акцентує увагу або на ланці «учень», або на ланці «музика», або ж на навчанні. Таким чином, на перший план виступає то одна, то інша із ланок, що обумовлює вибір форм музичної комунікації, зміст установок на сприймання музики, себе або завдань навчальної діяльності, організовує певним чином спрямованість уваги учнів. Тому, музично-комунікативне поле функціонує у координатах: а) навчання + музика; б) учні + музика; в) музика + учні.

Використання музики з метою активізації саморегулятивних процесів школярів передбачає організацію рецептивної та активної музичних комунікацій. Рецептивна – у вигляді музичного супроводу конкретного виду навчальної діяльності учнів, який передбачає комітатне сприйняття музики, тобто не вимагає від дітей усвідомлення емоційного змісту музичних фрагментів. Музичний супровід (функціональна музика) створює загальну психологічно комфортну атмосферу. Учитель формулює установку школярів на більш якісне виконання навчального завдання під "музичний акомпанемент", ніж без нього. Тому домінуючим положенням у цьому випадку виступає навчання. Для створення музично-комунікативного поля, вчителю необхідно врахувати психофізіологічну динаміку розумової працездатності учнів упродовж навчального дня; проаналізувати вид навчальної діяльності учнів на предмет сумісності з музичним супроводом; підібрати музичний репертуар згідно з критеріями добору; дотриматися гучності та тривалості звучання музичних фрагментів.

З метою активізації саморегулятивних процесів школярів учитель може включати в музичний тренінг різноманітні методи довільної саморегуляції, музикотерапевтичні, психогімнастичні, фізичні, дихальні вправи, комбінуючи їх, наприклад: а) музика + рух; б) музика + малюнок; в) музика + колір; г) музика + спів; д) музика + гра на музичних інструментах, є) музика + дихальні вправи тощо.

Побудова музичної комунікації за положенням “учні + музика” передбачає "слухання себе", свого настрою, внутрішнього стану, який співзвучний із музичним твором. У цьому випадку увага учнів спрямовується на усвідомлення свого внутрішнього стану та його зміни у процесі музичної комунікації. Музика тут також відіграє роль звукового фону, увага звертається не на зміст музичного фрагменту, а на почуття внутрішнього спокою й приємного відпочинку.

«Формула» «музика + учні» передбачає акцентування уваги на зміні емоційного змісту музичного фрагмента, слухання музики, усвідомлення її настрою, співпереживання характеру музичного образу. Музичний твір можна слухати без попередньої інформації про його зміст і специфіку, автора, історію написання тощо. У цьому випадку завдання музики полягає в тому, щоб викликати емоційний відгук школяра й стимулювати розвиток його фантазії. Однак музичний твір може прослуховуватися й з певною установкою на сприймання. В цьому випадку вчитель наголошує на динаміці зміни емоційних станів, які відображуються в музичному творі.

Таким чином, для створення музично-комунікативного поля з метою оптимізації функціонального стану школярів, учителям необхідно оволодіти методикою використання рецептивної і активної музичних комунікацій, дотримуватись критеріїв добору музичного репертуару, освоїти алгоритми різноманітних вправ (психогімнастичних, фізичних, дихальних і т. п.), а також знати методи та прийоми довільної саморегуляції.

Отже, когнітивний компонент підготовки майбутнього вчителя до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів

складають: психолого-педагогічні знання фундаментальних ідей, концепцій, законів і закономірностей педагогічних явищ, що забезпечують педагогічну спрямованість майбутнього вчителя, потяг до удосконалення власної педагогічної майстерності, визначають установку на оптимізацію навчального процесу початкової школи; знання специфіки функціональних станів молодших школярів, динаміки їх працездатності, особливостей перебігу саморегулятивних процесів, етапів, видів, механізмів процесу саморегуляції; знання засобів музичної виразності та музичного репертуару у контексті впливу на функціональний стан, особливостей сприймання музики учнями початкових класів; знання критеріїв добору музичного матеріалу; знання різновидів музичних комунікацій.

Формування окреслених знань здійснюється на процесуально-операційному етапі підготовки майбутніх учителів до використання музики як засобу функціонального стану учнів у процесі вивчення спецкурсу «Методика використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів». Спецкурс включає теоретичну й практичну підготовку, забезпечує майбутніх учителів оволодінням методикою актуалізації регулятивного потенціалу музичного мистецтва в умовах навчального процесу початкової школи; інтегрує теоретичні й практичні аспекти психофізіології людини, валеології, вікової психології, основ педагогічної майстерності, психології праці, ергономіки, музичної психології, музикотерапії, музичної естетики, музичної соціології, музичної педагогіки; передбачає актуалізацію психолого-педагогічних, музично-психологічних, музично-естетичних, музично-теоретичних знань студентів, особистого перцептивного досвіду спілкування з музичним мистецтвом, активізацію внутрішньої психічної активності студентів.

Література

1. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1987. – 261 с.

2. Євстїгнєєва Н.І. Підготовка майбутнього вчителя до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів / Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Вінниця, 2005 р. – 246 с.
3. Євстїгнєєва Н.І. Підготовка майбутніх учителів до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів. – 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Вінниця, 2005 р. – 20 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.– М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
5. Лещенко М.П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності: Навчально-методичний посібник. – К.:АСМІ, 2003. – Ч.1. – 304 с.
6. Метельницкая Т.Н. Применение музыки в педагогическом процессе. – Минск: БГУ, 1980. – 25 с. Основи викладання мистецьких дисциплін: Навч. посібник / За заг. ред. О.П. Рудницької. – К.: ІЗМН, 1998. – 184 с.

Стаття посвящена рассмотрению содержания когнитивного компонента подготовки будущего учителя к использованию музыки как средства саморегуляции функционального состояния младших школьников, который включает психолого-педагогические знания, знания в области психогигиены, эргономики, музыкальной теории, истории, эстетики, психологии, музыкотерапии.

Ключевые слова: когнитивный компонент, использование музыки как средства саморегуляции функционального состояния учащихся, музыкально-коммуникативное поле «учащиеся–музыка–обучение».

The article is devoted to consideration of maintenance component of preparation of future teacher to the use of music as facilities of self-regulation of the functional state of junior schoolboys, which includes pedagogical knowledges, ergonomics, musical theory, history, psychology, musicotherapy.

Keywords: *component of preparation, use of music as facilities of self-regulation of the functional state of studying, musical field «student – music – teaching».*